

G‘ARB VA MUSULMON OLAMI DIALEKTIKASIDAGI ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Mukhtor Nazirov

Siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi katta o‘qituvchisi

m.nazirov@iiu.uz

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada dunyo siyosatida tobora muhim ahamiyat kasb etib borayotgan islom omili haqida so‘z boradi. Xususan, zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida musulmon mamlakatlarning kollektiv subyektivligiga doir yondashuvlar ko‘rib chiqilgan. Musulmon dunyosidagi demografik o‘shish, migratsiya, xalqaro islomiy tashkilotlar faoliyati yoritilgan. Islom sivilizatsiyaning bugungi holati, G‘arb va musulmon olami o‘rtasidagi qarama-qarshi tendensiyalar tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: islom omili, G‘arb, sivilizatsiya, din, demografik o‘shish, musulmon mamlakatlari, migratsiya, xalqaro islomiy tashkilotlar.

CONTEMPORARY TRENDS IN THE DIALECTICS OF THE WEST AND THE MUSLIM WORLD

ABSTRACT

This article surveys the Islamic factor, which is becoming increasingly important in world politics. In particular, the article considers approaches to the collective subjectivity of Muslim countries in the modern system of international relations. It highlights the demographic growth in the Muslim world, migration and the activities of international Islamic organizations. The current state of Islamic civilization and contradictory trends between the West and the Muslim world are analyzed.

Keywords: Islamic factor, West, civilization, religion, demographic growth, Muslim countries, migration, international Islamic organizations

KIRISH

XXI asrning birinchi yarmida dunyoda “g‘arblashish” jarayoni taraqqiyot va modernizatsiya manbai sifatida birmuncha pasaydi. Mutaxassislar tomonidan AQSH va G‘arbiy Yevropa davlatlarining ko‘pyillik hukmronlik davri tugayotgani, alohida jamiyat yoki mintaqaning milliy, ijtimoiy-madaniy, tarixiy xususiyatlari tobora dolzarblashayotgani qayd etilmoqda.

Mashhur amerikalik siyosatshunos F.Zakariya “Post-Amerika dunyosining kelajagi” nomli kitobida ta’kidlaganidek, Xitoy, Hindiston va Rossiya kuchayib borayotgani sababli, Amerika hukmronligi darajasining kamayishi muqarrardir. [1: 280]

Mazkur tendensiya G‘arb va musulmon olami o‘rtasidagi ziddiyatli jarayonlarga ham taalluqlidir. Taniqli amerikalik olim S.Xantington tomonidan ilgari surilgan “Sivilizatsiyalar to‘qnashuvi” konsepsiyasiga ko‘ra, Sovuq urushdan keyingi dunyoda madaniy va diniy o‘ziga xoslik to‘qnashuvlarning asosiy manbai bo‘lishi mumkin. Kelajakda urushlar mamlakatlar o‘rtasida emas, balki madaniyatlar, sivilizatsiyalar o‘rtasida olib borilishini prognoz qilar ekan, amerikalik olim islom G‘arb sivilizatsiyasining hozir hukmron mavqeiga asosiy tahdid sifatida qayd etadi, chunki u olimning fikricha, G‘arbdan tubdan farqlanuvchi boshqa sivilizatsiyadir. [2]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

S.Xantington bashorat qilgan sivilizatsiyalar to‘qnashuvi hanuz ro‘y bermadi, ammo bugungi kunda sivilizatsion yorilish mavjud va u chuqurlashib bormoqda.

Ko‘plab siyosatshunoslarning fikriga ko‘ra, hozirgi vaqtda islomni global geosiyosiy kuch sifatida ko‘rishga nisbatan uchta asosiy yondashuv shakllangan. Birinchi yondashuv tarafdorlari musulmon olamini jahon siyosatining konsolidatsiyalangan aktori sifatida belgilashni taklif qilishadi. G‘arb bu qarashning asosiy raqibidir.

Ikkinchi yondashuv musulmon aktorlarning tarqoqligi va tashqi siyosiy mustaqillikka to‘liq ega emasligini ta’kidlaydi.

Uchinchi yondashuv doirasida musulmon dunyosi alohida sivilizatsion makon vazifasini bajaradi va unga umumiy birlik sifatida qaraladi. Chunki sivilizatsion yondashuvsiz zamonaviy xalqaro siyosiy jarayonlarni tahlil qilish mushkuldir. [3: 254]

Dunyoning barcha mintaqalarida musulmon jamoalari safi kengayib bormoqda. Musulmon olamidagi yuqori demografik o‘sish kuchlar muvozanati o‘zgarishida hal

qiluvchi omilga aylanmoqda. G'arb mamlakatlarida musulmon jamoalarning kengayishi tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Jumladan, endilikda islom AQShda ikkinchi yirik dinga aylandi.

G'arbiy Yevropada 20 million musulmon istiqomat qiladi va kelgusi o'n yil ichida ularning soni ikki karra ko'payishi kutilmoqda, chunki Yevropa Ittifoqining tub aholisi o'sish dinamikasi zarur ishchi kuchini ta'minlab berish uchun yetarli emas. Mutaxassislar qayd etishicha, 1960 yilda yevropaliklar dunyo aholisining to'rtdan bir qismini, 2000 yilda esa oltidan bir qismini va hozirgi rivojlanish sur'ati bilan 2050 yilda bu ko'rsatkich o'ndan birini tashkil etishi mumkin. Yosh ko'rsatkichlari ham muhim. 2000 yilda Yevropada 15 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan 444 million kishi istiqomat qilgan bo'lsa, 2050 yilga kelib ularning soni 365 milliongacha kamayishi kutilmoqda. 50 yil ichida ishchi va pensionerlar nisbati ham o'zgaradi. Buning oldini olish uchun Yevropa Ittifoqi davlatlari uchun muhojirlar oqimini, ishchi kuchlar migratsiyasini qabul qilish og'ir zaruratdir.

Pew Research Center tadqiqot kompaniyasi ma'lumotlariga ko'ra, immigratsiya bo'lmasa ham, yaqin 30 yil ichida Yevropadagi musulmonlar soni 4,6% dan 7,4% gacha ko'payadi. Bu esa Yevropada musulmonlar yoshi va yuqori tug'ilish darajasi bilan bog'lanmoqda. Agar Yevropaga mo'tadil migratsiya davom yetsa, keyingi 30 yilda qit'adagi musulmonlar soni 11,2 foizga oshadi. [4]

Hindistonda musulmonlar soni allaqachon 200 million kishini tashkil etadi. Xitoyda, rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 39 million musulmonlar istiqomat qiladi. Lotin Amerikasida ham musulmonlar soni tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Bu tendensiyalar Rossiyani ham chetlab o'tmaydi. Rus olimi A.Kazansevning fikriga ko'ra, agar hozirgi tendensiyalar davom etsa, 2050 yilga kelib mamlakatda musulmonlar va nasroniylar soni tenglashishi mumkin. [5]

Musulmon olami uchun universal xalqaro tashkilot sifatida Islom hamkorlik tashkiloti bugungi kunda 57 mamlakatni birlashtiradi. Uning qanotidagi boshqa ko'plab tuzilmalar – Islom taraqqiyot banki, ISESCO, Islom savdo-sotiq palatasi va boshqalar faoliyat yuritmoqda.

Tashkilotga a'zo davlatlar musulmon xalqlarining barqaror taraqqiyoti va farovonligi yo'lida hamkorlik qilib kelmoqda. Shu bilan birga, so'nggi yillarda G'arb va musulmon olami o'rtasidagi munosabatlar keskinlashib borayotgan bir sharoitda IHTga a'zo davlatlar sivilizatsiyalar, madaniyat va dinlar muloqotiga har tomonlama yordam berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoqda.

Taniqli rossiyalik sharqshunos olim V.Naumkin “Islom jamoaviy o‘yinchi sifatida?” nomli maqolasida [6] zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida islomning subyektligiga nisbatan quyidagi uch yondashuvni ilgari suradi:

Birinchi yondashuvga ko‘ra, musulmon olami yagona kollektiv aktor vazifasini bajaradi. Bu nuqtai nazardan musulmon dunyosi o‘zini islomiy deb ko‘rsatadigan ko‘pchilik musulmon mamlakatlarini o‘z ichiga oladi. Mazkur mamlakatlar – IHT, Musulmon olami ligasi, Arab davlatlari ligasi va boshqa ko‘plab tashkilotlarni ta’ sis etishgan. Bu yondashuvda boshqa aktor – G‘arb yoki yahudiy, xristian dunyosida musulmonlarni ham nazarda tutadi. Shu sababli, V.Naumkin so‘zlariga ko‘ra, “G‘arb – musulmon olami” ziddiyati tobora ommalashib bormoqda.

So‘nggi yillarda G‘arbda islom dinini jiddiy tahdid sifatida qabul qilayotganlar faollashmoqda. Yevropada mafkuraviy qarama-qarshilik ortmoqda. Buni nafaqat terrorchilik harakatlari, balki “karikatura janjallari”, Yevropada musulmon mamlakatlardan muhojirlarga qarshi noroziliklar, o‘ng partiyalarning faollashuvi misolida ko‘rish mumkin.

Ikkinchi yondashuv doirasida davlatlar va transmilliy tuzilmalar mustaqil aktorlar sifatida ajratib ko‘rsatiladi. Unga ko‘ra, pozitsiyalardagi o‘xshashlik va tafovutlar ma’lum vaziyatlarda birlashishga va G‘arbgga nisbatan qarshi kuch sifatida harakat qilishga imkon beradi.

Uchinchi yondashuvga ko‘ra, davlat yoki nodavlat aktorlarga bo‘lgan bog‘liqlikni rad etadi, chunki bu aktorlar o‘z faoliyatida kamdan-kam dindand foydalanadi. Bu yondashuv doirasida islom din sifatida talqin qilinadigan “sivilizatsiya” tushunchasi orqali ifodalanadi.

Musulmon mamlakatlarning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlari turlicha. Ko‘p millatli musulmon mamlakatlar “umumiy til (arab tili), yagona muqaddas kitob (Qur‘on) asosida asrlar davomida yagona sivilizatsiyani tashkil etgan. Islom musulmon mamlakatlari madaniyati va ijtimoiy tuzilishining umumiy mafkuraviy asosi vazifasini bajaradi, musulmon hayotining o‘ziga xos xususiyatlarini belgilaydi”. [7]

Islom diniga e‘tiqod qiluvchilar Yer yuzidagi barcha qit‘a mamlakatlarida yashaydi. U ulkan makonning ijtimoiy-siyosiy va madaniy tarixiga ta‘sir ko‘rsatdi. Uzoq tarix davomida islom jamiyati Yer yuzidagi eng buyuk sivilizatsiyalardan biri bo‘lgan. Aynan musulmonlar dunyoga matematika, tibbiyot, geografiya, astronomiya, falsafa va boshqa sohalarda buyuk kashfiyotlar berdi. Musulmon olimlar jahon madaniy makonining shakllanishiga ulkan hissa qo‘shdilar. [6]

Amerikalik olim E.Kordesman fikricha, bugungi kunda asosiy masala G'arb va islom sivilizatsiyalari o'rtasidagi to'qnashuvlar emas, balki arab-musulmon dunyosidagi ichki qarama-qarshiliklardir. Bu arab dunyosi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va demografik muammolarni islohot va o'zgarishlar orqali hal qila oladimi yoki ko'plab zo'ravonlik va inqiloblarga duch keladimi, degan savol ochiq qolmoqda. [8]

Ta'kidlash joizki, mavjud ichki ziddiyatlarga qaramay, musulmon olami hanuz yagona siyosiy kuch sifatida harakat qilishga intilmoqda. Bu g'oya islomda mavjud bo'lgan ummat – etnik va davlat chegarasi bo'lmagan musulmonlar jamiyati tushunchasiga asoslanadi. Hozirgi davrda islom dini musulmon mamlakatlarning aksariyatida davlat dinidir.

Albatta, sivilizatsiyalar xilma-xil va ular ziddiyatlarga boy. O'tgan asrlarda musulmon mamlakatlarning kam rivojlanganligi, asosan, jahon siyosatining chetida qolishiga olib keldi va bu fundamentalizm va radikalizmning paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Shu bilan birga, musulmonlarning mutlaq ko'pchiligi mo'tadil va bag'rikeng xalqlardir.

Musulmon mamlakatlari hamjamiyatining xalqaro maydondagi ishtirokini kengaytirishda energetika sohasi muhim omildir. Dunyodagi energiya resurslarining uchdan ikki qismidan ortig'i, neft va gazning katta zaxiralari musulmon mamlakatlari hududida joylashgan. Zamonaviy dunyoning neft va gazga bog'liqligini hisobga olsak, musulmon mamlakatlarning jahon iqtisodiyotidagi o'rni oydinlashadi. [9]

Zotan, dunyoning eng yirik yigirmata iqtisodiyotiga uchta musulmon mamlakat – Indoneziya, Turkiya va Saudiya Arabistoni kiradi. Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti – OPEKning a'zolari bo'lgan boy musulmon mamlakatlarning moliyaviy qudrati ortib bormoqda. 2009 yilda Dubayda ochilgan dunyodagi eng baland osmono'par bino neft eksportchilarining yangi qudratining ramzi bo'lib, bunday ramzlar tobora ko'payib bormoqda. Inqiroz davrida islom moliyasiga asoslangan banklar samarali faoliyat yuritmoqda. Islom taraqqiyot banki musulmon mamlakatlarning rivojlanish dasturlari moliyalashtirishda muvaffaqiyatli ishlamoqda.

Islom dinini ekstremizm, terrorizm va zo'ravonlik bilan bir o'ringa qo'yishga urinishlar kuchaygan hozirgi davrda musulmon dunyosida buni oldini olish uchun ko'p ish qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Biz butun jahon jamoatchiligiga islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini yetkazishni eng muhim vazifa, deb hisoblaymiz.

Biz muqaddas dinimizni azaliy qadriyatlarimiz mujassamining ifodasi sifatida behad qadrlaymiz. Biz muqaddas dinimizni zo‘ravonlik va qon to‘kish bilan bir qatorga qo‘yadiganlarni qat’iy qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz.

Islom dini bizni ezgulik va tinchlikka, asl insoniy fazilatlarni asrab-avaylashga da’vat etadi”. [10]

Darhaqiqat, musulmon dunyosi ekstremistlarga qarshi kurashish uchun o‘z resurslarini safarbar qilmoqda va bu kurash tobora samarali tus olmoqda. Musulmon dunyosining mo‘tadil kuchlarini birlashtirish – hozirda kuchayib borayotgan jarayon tusini olmoqda.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, hozirda musulmon dunyosi tobora o‘zini xalqaro maydonda asosiy aktorlar qatorida ko‘rsatmoqda. XXI asrda bir qator musulmon mamlakatlarining jahon hamjamiyatidagi o‘rni mustahkamlanganligiga guvoh bo‘lish mumkin.

Ko‘plab siyosatshunoslar ilgari “kambag‘allar sivilizatsiyasi” deb atagan musulmon olami hozirda jahon siyosatining yuqori pog‘onasiga chiqmoqda, tobora aniq ko‘rinishga ega bo‘lmoqda. Musulmon olamida o‘zaro birdamlikni rag‘batlantiruvchi umumiy manfaatlar mavjud.

Barqaror taraqqiyot maqsadlariga birgalikda erishish, xatarlarga qarshi kurashish va o‘zaro hamkorlik yo‘nalishlarini rivojlantirish uchun yetarlicha resurs va imkoniyatlarning mavjudligi istiqbolda musulmon mamlakatlarining xalqaro munosabatlardagi roli va ahamiyati ortishiga xizmat qilishi mumkin.

REFERENCES

1. Zakariya, Farid. Postamerikanskiy mir budushogo. - M.: Izd. «Yevropa», 2009. - 280 s.
2. Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, New York, Simon & Schuster, 1996.
3. Baranov, O.N., Golitsin, V.A., Tereshenko, V.V. Globalnoye upravleniye. - M.: MGIMO, 2006. - 254 s.
4. Europe’s Growing Muslim Population”, Pew Research Center, 29 Kasim 2017. Available at: <http://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>
5. Popov, V.V. O roli islamskogo faktora. Sivilizatsionniy aspekt. 24.05.2010. Available at: <https://mgimo.ru/about/news/experts/154205/>

6. Naumkin, V. Islam kak kollektivniy igrok? 16.12.2013. Available at: <https://www.antiterror.today.com/glavnaya/konfessionalnye-aspekty/2153-islam-kak-kollektivnyj-igrok>
7. Sajin, V.I. Islam v novix geopoliticheskix usloviyax. Noviyе realii, noviyе problemi. Available at: http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html
8. Kordesman, E. Clash for civilization [Electronic resource]. 2015. February 18. Available at: <https://www.csis.org/analysis/clash-civilization>.
9. Petrol ve güvenlik: Orta Doğu'daki krizlerin ekonomi politiği. Arı, Tayyar, Ayhan, Veysel Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı.
10. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so'zladı. 20.09.2017. Available at: <https://president.uz/uz/lists/view/1063>
11. Berdiyev, B. (2020). Central Asia: international relations as a factor of regional stability and integration. The American Journal of Political Science Law and Criminology. Vol. 02. Iss.10, 118-122.
12. Nazirov, M., Mukhammadsidiqov, M. (2020). Central Asia: Involvement of Afghanistan in Regional Development Processes. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(12), 266-272.
13. Nazirov, M. (2020). Processes of forming new centers of power in the SCO space. The American Journal of Political Science, Law and Criminology. Vol 2, 11, 26-32.
14. Nazirov, M.M. (2014). O konseptualnix voprosax politicheskix issledovaniy. In Sovremenniye podxodi k transformatsii konsepsiy gosudarstvennogo regulirovaniya i upravleniya v sotsialno-ekonomicheskix sistemax, Kursk (pp. 243-246). Available at: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21546286>
15. Saydaliyeva, N., Nazirov, M. (2020). Youth policy as a priority area of development. Sociosphere. 3, 104-111.
16. Nazirov, M. (2020). Processes of Forming New Centers of Power in the SCO Space. The American Journal of Political Science, Law and Criminology, 2(11), 26-32.
17. Nazirov, M. (2020). Youth as a leading power of Uzbekistan. Light of Islam. 4, 107-116.
18. Idivov, U., Nazirov, M. (2021). Uzbekistan: Modern Strategic Directions of Development of Ideas and Values of Democracy. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(02), 147-154.
19. Muhammadsidiqov, M. (2019). Problems of regulation of secularism and religious principles in Arab countries. Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research. No. 4(6).